

Тимощик Л. П., кандидат економічних наук, учений секретар Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, судовий експерт, оцінювач, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-7695-2169

e-mail: mopof@ukr.net

Загальнотеоретичні підходи до сутності поняття «державна власність»

Анотація. Одна з функцій законотворчої діяльності – надання вичерпних офіційних визначень базовим правовим поняттям, одним із яких є поняття «державна власність». У даній статті досліджено актуальні питання теоретичних підходів до визначення сутності «державної власності» і проаналізовано правовий підхід до визначення змісту державної власності. Автором встановлено, що підґрунтя державної власності як об'єкту оцінки базується в її економічній суті. Досліджено соціологічний підхід в онтології державної власності. Розглянуто підходи до змісту власності основних представників філософського підходу. Акцентовано увагу на відсутності єдиного концептуального підходу до визначення економічного змісту державної власності, зазначено недоліки такого явища. Доведено, що державна власність є системою відносин стосовно привласнення благ в інтересах громади та держави в цілому.

Ключові слова: власність; державна власність; оцінка власності; економічний зміст власності.

Tymoshchuk Liliia, Ph.D. (Economics), Scientific Secretary of the Research Center for Forensic Examination on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, Ukraine

General Theoretical Approaches to the Concept of "State Property" as an Object of Evaluation

Abstract. Introduction. The basic concept of modern society is the concept of property. It is the basis of social relations - a variety of categories of tangible and intangible objects can be considered as property. This article considers the modern definition of "state property" in the Ukrainian economic literature, and features of the definition of state property as an object of evaluation in its economic content in Ukraine.

Purpose. The main purpose of this article is to analyze the main existing in the current economic literature approaches to the valuation of state-owned property.

Results. As simple and basic concept "state property" does not have a single clear and comprehensive definition. The article presents three main approaches to it. The interpretations presented in encyclopedic materials, views on state property from the point of view of sociology and philosophy are considered. Considerable attention is paid to the views of domestic economists, who focus on various aspects of the economic content of the concept, considering it as an act of state appropriation of certain objects (S. Mocherny), from the standpoint of the social contract (M. Kamyshanska), with emphasis for the purpose of using property - the realization of national interests (G. Dorofeeva), taking into account the role of state property as the basis of the economy of society (V. Emelyanov) and the primacy of economic relations compared to legal (N. Biryukova).

Conclusions. Concluding the article, the author concludes that he adheres to the approach that state property, in contrast to private property is a system of relations regarding the appropriation of goods in the interests of the community and the state as a whole. Thus, state property can be considered as a basis for the development of capital-intensive industries and industries, an economic reserve designed to ensure the development of private and public capital of the nation, private enterprise, and to eliminate the effects of economic crises. State property is also responsible for the material security of public safety, the work of the social sphere and the production of public goods.

Keywords: property; state property; property valuation; economic content of property.

JEL Classification: C13, D 23, H 82, K11, R10.

Постановка проблеми. Відповідно до Цивільного кодексу України (ст. 326) у державній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить державі Україна. Від імені та в інтересах держави Україна право власності здійснюють органи державної влади. Управління майном, що є у державній власності, здійснюється державними органами, а у випадках, передбачених законом, може здійснюватися іншими суб'єктами [1].

Майно, що перебуває у державній власності, закріплюється за державними підприємствами та установами у володіння, користування та розпорядження на правах оперативного керування та

господарського відання. Віднесення державного майна до власності суб'єктів України здійснюється відповідно до чітко визначеної законодавством процедури.

Визначення державної власності, наведене у Цивільному Кодексі України, – лише правовий бік поняття власності, проте підґрунтя державної власності як об'єкту оцінки базується в її економічній суті.

Зважаючи на той факт, що державна власність є базовою категорією, на якій формуються, розвиваються та функціонують державні системи та механізми управління економікою як на галузевому,

так і на міжгалузевому та регіональному рівнях, оцінка майна, що перебуває в державній власності, набуває особливого значення. При цьому важливим для розвитку національної економічної науки залишаються питання визначення державної власності як об'єкту оцінки в її економічному змісті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основу написання даної статті покладено наукові ідеї таких відомих українських та закордонних вчених: І. Турський, Є. Балацький, А. Савченко, Н. Абдулаєв, С. Мочерний, Г. Задорожний, Г. Дорофєєва, В. Емельянов, Н. Бірюкова. Автором використані філософські вчення про власність Г. Гегеля, І. Канта, проте варто підкреслити, що в науковій літературі відсутні системні дослідження теоретичних підходів до поняття «державної власності».

Формулювання цілей дослідження. Основною метою даної статті є проведення загальнотеоретичного аналізу основних підходів до визначення сутності категорії «державна власність» як об'єкту оціночної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Форма державної власності виникла історично як необхідність держави мати особливий апарат, що виконує специфічні функції захисту соціально-економічного устрою. Для здійснення таких функцій держава повинна була мати майно і доходи, які необхідні для матеріального утримання органів державної влади, правоохоронної системи, армії, судів тощо. Це була державна власність у чистому вигляді, де основне місце посідало грошове утримання скарбниці та державного бюджету.

На сьогодні державний сектор економіки також складається з різних підприємств, що виробляють певні товари та надають відповідні послуги. Саме тому потрібно відрізнити державу як політичну систему та суб'єкт власності від держави як суб'єкта економічної діяльності.

Держава – це сфера діяльності законодавчих, виконавчих і судових органів. Крім того, держава є апаратом влади та управління. Державний сектор економіки не тільки споживає, але й виробляє продукти, а тому приносить доходи. Як і до підприємств інших секторів народного господарства, він бере участь у господарському житті. Протягом усього ХХ століття існувала тенденція до невпинної підприємницької діяльності держави, до збільшення обсягів і ролі державного сектору в економіці.

Економічні енциклопедичні видання визначають державну власність як одну з форм власності, суб'єктами-розпорядниками якої є органи державної влади. Об'єктами власності можуть бути земля, природні ресурси, основні засоби, споруди, матеріальні ресурси, фінансові ресурси, коштовності, інформація, культурні та духовні цінності [13, с. 65].

Соціологічний підхід в онтології державної власності розглядає її як ставлення людини до речей та відносини між людьми з приводу речей або

відношення окремої людини чи групи людей до певної сукупності речей, що закріплюється у праві власності. У цьому дуже загальному та простому трактуванні категорії власності можна виділити декілька аспектів власності: матеріальний та нематеріальний, тобто вольовий. Вольовий зміст власності виражається в ставленні власника до приналежної йому речі, яке виражається у володінні, користуванні та розпорядженні нею. Існують погляди вчених, які трактують матеріальний та вольовий аспект власності, кількісний та якісний. Так, на думку І. Турського, кількісний аспект – це різноманітні об'єкти: підприємства, засоби праці, земля, гроші, цінні папери, патенти, ліцензії тощо. Якісний аспект – відносини між людьми, підприємствами, державою, між державою та іншими суб'єктами з приводу привласнення засобів виробництва, створеного продукту, цінних паперів тощо в усіх сферах суспільного відтворення [15, с. 59].

Близьким до соціологічного підходу в дослідженні власності можна вважати філософське трактування даної категорії. Ставлення людини до речі як до своєї закладено в основу власності. Водночас інші особи, які не є власниками цієї речі, ставляться до неї як до чужої, тобто власність охоплює відносини між людьми з приводу речей – суспільні відносини. Гегель у своїй праці «Філософія права» зазначив, що поняття власності полягає у тому, що особа вміщує свою волю у річ, тобто визначення власності характеризуються відношенням волі до речей.

Видатний мислитель І. Кант відносив до власності «усяке вміння, ремесло, красне мистецтво чи науку» [12, с. 299].

У науковій літературі немає однозначного визначення сутності державної власності. Так, в економічній літературі існують різноманітні визначення державної власності:

– під державною власністю розуміють «все матеріальне та нематеріальне майно, яке знаходиться у розпорядженні держави» [3, с. 24];

– визначають державну власність як відносини між людьми з приводу присвоєння благ з метою реалізації державних та публічних інтересів [14, с. 28];

– визначають як відносини з приводу присвоєння результатів функціонування об'єктів власності держави [2, с. 13].

Мочерний С. стверджує, що під державною власністю слід розуміти присвоєння державою (як суб'єктом власності) засобів виробництва, робочої сили, частини національного доходу та інших об'єктів власності у різних сферах суспільного виробництва [8, с. 237].

Спираючись на твердження, що економічно власність – це насамперед суспільні відносини, М. Камишанська запропонувала розуміти під державною власністю відносини між державою (як суб'єктом власності) і членами суспільства з приводу спільного володіння, користування та розпорядження об'єктами власності [11]. Інші вітчизняні вчені вважають, що порядок формування державної

власності яскраво підтверджує, що вона в дійсності є формою реалізації розділено-сумісної власності [10, с. 43]. Останню тезу можна підкріпити тим, що для розвитку суспільства та трансформації його в постіндустріальну стадію розвитку, головною рушійною силою стає розвиток науки, яка є базою для всезагальної праці. Людина має доступ до духовно-культурного досвіду, накопиченого людством за всю історію існування та використовує його, збагачує себе та примножує його, привносячи щось нове від себе. Отже, привносячи нові знання, людина «віддає» їх на служіння суспільству.

Запропоноване вітчизняним економістом Г. Дорофеевою визначення державної власності як відносин з приводу володіння, користування й розпорядження об'єктами власності, суб'єктом власності яких є держава, що має за мету реалізацію національних інтересів [6], схоже з трактуванням цієї категорії, яке сформулювала М. Камишанська.

Ми погоджуємося з думкою, яку висловили вітчизняні науковці, та додамо, що державна власність функціонує в інтересах всього суспільства, в цьому міститься її суспільний характер. Проте державній власності притаманні і риси приватної власності, які проявляються в характері її управління. Різноманітні структурні одиниці держави мають повноваження щодо управління об'єктами державної власності, які законодавчо закріплені.

На думку вітчизняного правознавця В. Ємельянова, власність становить економічну основу життя суспільства, будучи показником його добробуту й особистого добробуту громадян [9, с. 3]. Бірюкова Н., досліджуючи питання права власності та права державної власності, слушно зазначає, що первісними є економічні відносини у порівнянні з правовими, адже економічні відносини існують і розвиваються незалежно від волі та свідомості людей [4, с. 122].

Висновки. У науковій літературі існують різні визначення державної власності. На нашу думку, державна власність, на відміну від приватної власності, є системою відносин стосовно привласнення благ в інтересах громади та держави в цілому. До її головних специфічних функцій належать:

– формування соціально-економічної та матеріальної передумов для постійного дієвого відтворення всього приватного та громадського капіталу нації;

– забезпечення самостійних економічних правовідносин держави з іншими суб'єктами власності, зокрема й державами за кордоном;

– забезпечення роботи капіталомістких галузей і виробництв, що не в змозі здійснювати приватний капітал;

– матеріальне забезпечення умов для сприятливого розвитку, зокрема і приватного підприємництва, забезпечення роботи соціальної сфери та виробництва суспільних благ;

– матеріальне забезпечення громадської безпеки;

– згладжування проявів економічної кризи тощо.

Вважаємо, що економічний зміст державної власності можна визначити завдяки розгляду відносин між суб'єктами та об'єктами матеріальної основи власності. Звідси власність – це форма привласнення благ, яка визначена історично та виражає соціально-економічні відносини щодо привласнення цих благ одними суб'єктами (певними особами, колективами, державою) та відповідного відчуження їх від інших суб'єктів.

Вкрай важливо з метою формування ефективних механізмів оцінки майна, що перебуває в державній власності, узгодити юридичне поняття власності з її організаційною будовою та дослідити економічні площини управління державною власністю. З огляду на це, потрібно виокремити поняття «об'єкт власності», який слід вивчати як певну сферу різних управляючих впливів. Визначено, що об'єктом власності є відокремлена організаційно частина суспільного багатства, яка юридично належить конкретному власнику або групі власників.

Наголошено, що об'єктом власності можуть бути: певна річ; сукупність майна; майновий комплекс; родовище корисних копалин; зона повітряного простору; земельна, водна або лісова ділянка; частотний діапазон; відособлена частка в загальній власності та інші.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 43. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.08.2020).
2. Абдулаев Н. Государственная собственность и ее структура. *Журнал для акционеров*. 2001. № 6. С. 1216.
3. Балацький Е. В. Проблемы оценки масштабов эффективности государственного участия в экономике. *Вести МГУ. Сер. Экономика*. 1997. № 6. С. 2244.
4. Бірюкова Н. Н. Теоретико-правові аспекти визначення поняття права власності і права державної власності в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2012. Т. 2. С. 121-128.
5. Гегель Г. В. Ф. *Философия права* [пер. с нем. Б. Г. Столпнера, М. И. Левиной]. М. : Мысль, 1990. 524 с.
6. Дорофеева Г. А. *Управление государственным сектором промышленности в Украине* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економіч. наук за спец. 08.01.03. «Организація управління, планування і регулювання економіки». Донецьк, 2005. 23 с.
7. Іванюта В. В. Структура державної власності як об'єкту державного управління в сучасних економічних умовах. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. DOI: 10.32702/2307-2156-2018.12.29.

8. Економічна енциклопедія / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. у трьох т.] К. : Видав. Центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
9. Емельянов В. П. Защита права собственности уголовным законодательством Х.: Рубикон, 1996. 269 с.
10. Задорожний Г. В. Собственность и экономическая власть Х. : «Основа» 1996. 144 с.
11. Камышанська М. О. Державна власність у трансформаційній економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.01.01. «Економічна теорія». Донецьк, 2004. 20 с.
12. Кант И. Сочинения на немецком и русском языках. Трактаты и статьи (1784-1786): в 2 т. Т. 1. М., 1994. 700 с.
13. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева ; [2-е изд., испр.]. М. : ИНФРАМ, 1999. 477 с.
14. Савченко А. Экономические основы управления государственной собственностью. *Проблемы теории и практики управления*. 2000. № 6. С. 2832.
15. Турський І. В. Управління економічною власністю в посттрансформаційній економіці. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 8. С. 5463.
16. Ясишена В. В., Пилявцев В. М. Аналіз методів оцінки нематеріальних активів. *Облік і фінанси*. 2019. № 2. С. 61-70. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-61-70](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-61-70).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). The Civil Code of Ukraine (Act No. 43, January 16). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
2. Abdulaev, N. (2001). State property and its structure. *Zhurnal dlia aktyonerov*, 6, 1216 [in Russ.].
3. Balatskyi, E. V. (1997). Problems of assessing the scale of the effectiveness of state participation in the economy. *Vesty MHU. Ser. Ekonomyka*, 6, 2244 [in Russ.].
4. Biriukova, N. N. (2012). Theoretical and legal aspects of defining the concept of property rights and state property rights in Ukraine. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky*, 2, 121-128 [in Ukrainian].
5. Hehel, H. V. (1990). Philosophy of law. М.: Misl [in Russ.].
6. Dorofieieva, H. A. (2005). Management of the public sector of industry in Ukraine (Abstract of Ph.D. Thesis). Organization of management, planning and regulation of the economy. Donetsk [in Ukrainian].
7. Ivaniuta, V. V. (2018). The structure of state property as an object of public administration in modern economic conditions. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 12. DOI: 10.32702/2307-2156-2018.12.29 [in Ukrainian].
8. Mochernyi, S. V. (2000). *Ekonomichna entsyklopediia*. К. : Vydav. Tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
9. Emelianov, V. P. (1996). Protection of property rights by criminal legislation. Kh.: Rubykon [in Russ.].
10. Zadorozhnyi, H. V. (1996). *Sobstvennost y ekonomycheskaia vlast*. Kh. : «Osнова» [in Russ.].
11. Kamyshanska, M. O. (2004). State property in the transformational economy of Ukraine (Abstract of Ph.D. Thesis). Economic theory. Donetsk [in Ukrainian].
12. Kant, Y. (1994). Works in German and Russian. Treatises and articles (1784-1786). М [in Russ.].
13. Raizberh, B. A. (1999). Modern economic dictionary. М. : YNFRAM [in Russ.].
14. Savchenko, A. (2000). Economic foundations of state property management. *Problemi teoryy y praktyky upravleniya*, 6, 2832 [in Russ.].
15. Turyskyi, I. V. (2007). Management of economic property in the post-transformation economy. *Aktualni problemy ekonomiky*, 8, 5463 [in Ukrainian].
16. Iasyshena, V. V. & Pyliavets, V. M. (2019). Analysis of methods of valuation of intangible assets. *Oblik i finansy*, 2, 61-70. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-61-70](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-61-70) [in Ukrainian].

